

Osip Mandelštam
HRUM ČASA

prevedel in spremno besedo napisal Drago Bajt

I proza

Hrum časa

Glasba v Pavlovsku

Dobro se spominjam gluhih let Rusije, devetdesetih let, njihovega počasnega pogrezanja, njihovega boleznega miru, njihove globoke podeželskosti – tega tihega zaliva: zadnjega pribežališča umirajočega stoletja. Ob jutranjem čaju pomenek o Dreyfusu, imeni polkovnikov Esterhazyja in Picquarta, nejasni prepiri o kdove kakšni *Kreutzerjevi sonati* in menjavi dirigentov za visokim pultom steklenega Pavlovega kolodvora, ki se mi je zdela kakor menjava dinastij. Nepremični prodajalci časopisov na vogalih, brez kričanja, brez kretenj, nerodno prirasli na pločnik, ozki koleslji z majhno priklopno klopco za tretjega – drugo ob drugem: devetdeseta leta se v moji predstavi sestavljajo iz raztrganih prizorov, ki pa so vendarle notranje povezani s tiho sirotnostjo in bolešno, usojeno podeželskostjo umirajočega življenja.

Široki baloni napihnenih damskih rokavov, bujno podložena ramena in stisnjeni komolci, stisnjeni osji pasovi, brki, španske bradice, obrite brade; moški obrazi in pričeske, kakršne dandanes lahko vidiš zgolj na razstavljenih portretih kakšnega obubožanega frizerja, ki prikazujejo čelne kodrce in »čop«.

Skratka – devetdeseta leta. Napihnjeni damski rokavi in glasba v Pavlovsku; baloni damskih rokavov in vse drugo se vrti okoli steklenega Pavlovega kolodvora, dirigent Galkin pa je v središču sveta.

Sredi devetdesetih let je v Pavlovsk, kakor v kakšen Elizij, hitel ves Peterburg. Žvižgi vlakov in železniški zvonci so se mešali s patriotično kakofonijo uverture dvanajstega leta, poseben vonj je vladal v velikanskem kolodvoru, kjer sta kraljevala Čajkovski in Rubinštejn. Vlažen zrak plesnivih parkov, smrad gnijočih parnikov in vrtnic v oranžeriji – nasproti temu pa težke izparine iz bifeja, jedka cigara, kolodvorske saje in kozmetika večtisočglave množice.

Naključilo se je, da smo postali pavlovski prosjaki, se pravi, da smo živeli celo leto v zimski dači v starikavem mestu, v ruskem napol Versaillesu, mestu dvornih lakajev, resničnih državnih vdov, rusih policijskih načelnikov, jetičnih pedagogov (življenje v Pavlovsku je veljalo za bolj zdravo) – in oderuhov, ki so varčevali za enostanovanjsko dačo. O ta leta, ko je Figner zgubljal glas in so se iz rok v roke širile njegove dvojne vizitke: na eni strani poje, na drugi si maši ušesa, medtem ko *Njiva*, *Svetovne novosti* in *Glasniki tuje literature*, skrbno vezani, šibijo police in mizice zastavljalnic in za dolgo, dolgo časa ustvarjajo temeljni fond meščanskih knjižnic!

Dandanes ni takih enciklopedij znanosti in tehnike, kot so bile te vezane pošasti. A vse te *Svetovne panorame* in *Novosti* so bile resnični vir za spoznavanje sveta. Rad sem imel »mešanico« o nojevih jajcih, dvoglavih teletih in praznikih v Bombaju in Kalkuti, posebej pa slike, velike, čez celo stran: malajski veslači, ki drsijo po valovih, visokih kot dvenadstropna hiša, privezani h klopem, skrivnostna izkušnja gospoda Foucaulta: kovinska krogla in velikansko nihalo, ki kroži okoli krogle, in resni gospodje s kratavami in bradicami, ki se gnetejo okoli. Zdi se mi, da so odrasli brali isto kakor jaz, se pravi večinoma priloge, nepregledno, tedaj razširjeno literaturo prilog k *Njivi* idr. Naši interesi so bili nasploh enaki, v starosti sedmih,

osmih let sem sledil stoletju. Vse pogosteje sem slišal izraz *fin de siècle*, »konec stoletja«, ki se je ponavljal z lahkomiselnim ponosom in koketno melanholijo. Kot bi to čudno stoletje, potem ko je oprostilo Dreyfusa in obračunalo s Hudičevim otokom, zgubilo ves svoj smisel.

Imam vtis, da so se moški zanimali le za Dreyfusovo afero, podnevi in ponoči, ženske, se pravi dame z napihnjenimi rokavi, pa so najemale in odpuščale služinčad, kar je bilo neizčrpna snov za prijetne in živahne pogovore.

Na Nevskem, v stavbi Jekaterinine cerkve, je živel častiljiv starček, père Lagrange. Med obveznosti tega prečastitega je sodilo priporočanje revnih mladih francoskih gospodičen za vzgojiteljice otrok v poštenih hišah. Gospe so prihajale k pèreu Lagrangeu po nasvete naravnost z nakupi s Tržnice. Prihajal je ven, star, v vsakodnevni kuti, prijazno govoril otrokom medene, katoliške šale, povedane s francosko duhovitostjo. Priporočila pèrea Lagrangea so zelo visoko cenili.

Znamenita pisarna za najemanje kuharic, vzgojiteljic in guvernant na Vladimirjevi ulici, kjer so me pogosto sprejemali, je bila podobna pravi tržnici sužnjev. Tiste, ki so upali na zaposlitev, so po vrsti vodili noter. Dame so jih ovohale in zahtevale potrdila. Potrdilo popolnoma neznanе dame, posebej generalice, je bilo dovolj tehtno, včasih se je zgodilo, da se je bitje, pripeljano na prodajo, potem ko si je ogledalo nakupovalko, tej posmehnilo v obraz in se obrnilo stran. Tedaj je pritekla posredovalka za trgovino s temi sužnjami, se opravičevala in jela govoriti o razkroju nravi.

Še enkrat se ozrem na Pavlovsk in zjutraj obhodim stezice in pločnik na kolodvoru, kjer je čez noč nametlo pol sežnja konfetov in papirnih trakov – sledovi burje, ki so ji rekli galà ali »benefit«. Petrolejske luči so predelovali v

električne. Po peterburških ulicah so še zmeraj hiteli konji-
či in se spotikala donkihotska kljuseta. Po Grahovi je do
Aleksandrovega parka vozila »kareta« – najstarejša obli-
ka peterburške javne kočije; le po Nevskem, pozvanjajoč s
kraguljčki, so drevili novi, rumeni – drugačni od umazano
temnordečih – kurirski koleslji z velikimi in sitimi konji.

Otroški imperializem

Okoli spomenika Nikolaju I. na konju nasproti Držav-
nega sveta je ves čas, v krogu, hodil grenadir, zarasel od
starosti, pozimi in poleti v nizko nasajeni kosmati ovčji
kučmi. Naglavno pokrivalo, podobno mitri, veliko sko-
rajda kakor cel oven.

Otroci smo se pogovarjali z nadložnim čuvarjem. Raz-
očaral nas je, ker ni bil iz leta dvanajst, kot smo mislili.
Zato pa je o stricah pravil, da so stražarji, zadnji v službi
pri Nikolaju, v vsej četi jih je le šest ali pet.

Vhod v Poletni park z nabrežja, kjer je bila ograja in
čuvajnica, in nasproti Inženirskega dvorca so stražili straž-
mojstri z odlikovanji. Ugotavljali so, ali je človek spodob-
no oblečen, in naganjali tiste v ruskih škornjih, ljudi s
čepicami in v meščanski obleki niso pustili noter. Nravi
otrok v Poletnem vrtu so bile pretirano spoštljive. Kakšna
gola nogica je pošepetala z guvernanto ali pestunjo, stopi-
la h klopci, podrsala z nogo ali se priklonila in zacvilila:
»Punčka,« (ali fantek – takšen je bil uraden nagovor) »ali
bi se igrali z mano ‚zlata vrata‘ ali ‚palčke zlagat‘?«

Po takem začetku si lahko predstavljamo, kako vesela je
bila ta igra. Jaz se nisem nikoli igral, že sam način sezna-
njanja se mi je zdel prisiljen.

Bilo je tako, da je moje zgodnje peterburško otroštvo potekalo v znamenju čisto pravega militarizma, resda pa zato nisem bil kriv jaz, temveč moja pestunja in tedanja peterburška ulica.

Hodila sva se sprehajat na Veliko morsko, na njene prazne dele, kjer sta rdeča luteranska cerkev in z lesenimi kockami tlakovano nabrežje Mojke.

Tako sva neopazno prišla do kanala Krjukova, do holandskega Peterburga z doki in Neptunovimi slavoloki z morskimi znamenji, do kasarn gardnih enot.

Tukaj, na zelenem, še nikdar prejahanem tlaku so vadili pomorski gardisti, medeninaste pavke in bobni so vznemirjali tiho vodo kanala. Všeč mi je bil telesni videz ljudi: vsi so bili višji kot običajni ljudje. Pestunja je bila enakega mnenja. Tako sva si izbrala nekega mornarja »s črnimi brki« in ga hodila osebno gledat; in potem ko sva ga poiskala v postroju, do konca vaj nisva odmaknila pogleda od njega. Brez razmišljanja še danes lahko rečem, da sem, star sedem ali osem let, vso to gmoto Peterburga, granitne in tlakovane četrti, vse to nežno srce mesta, s prehajajočimi trgi, s kodrastimi parki, z otoki spomenikov, s kariatidami Eremitaže, s skrivnostno Milijonsko, kjer ni bilo nikdar sprehajalcev in kjer se je med marmorjem skrivala ena sama drobna klopca, posebej pa slavolok Glavnega štaba, Senatni trg in holandski Peterburg, imel za nekaj svetega in slavnostnega.

Ne vem, s čim je polnil domišljijo malih Rimljanov njihov Kapitol – jaz sem polnil te trdnjave in planjave z nekakšno neverjetno in idealno vsesplošno vojaško paradu.

Značilno je, da Kazanski stolnici, ne glede na tobačni somrak njenih obokov in luknjasti gozd praporcev, nisem verjel za noben denar.

Tudi ta kraj je bil nenavaden, a o tem pozneje. Podkev kamnitega stebrišča in širok pločnik z verigami sta bila kot nalašč za upor, v moji domišljiji ni bil ta kraj nič manj zanimiv in pomemben kakor majska parada na Marsovem polju. Kakšno bo vreme? Je ne bojo odpovedali? Letos sploh bo ...? A že so odmetavali deske in letve vzdolž Poletnega prekopa, že so razbijali tesarji po Marsovem polju; že so kakor gore rasle tribune, že se je dvigal prah od vadbenih napadov in že so pešaki, razpostavljeni kakor kolčki, mahali z zastavicami. Tribuno so postavljali tri dni. Hitrica njenega grajenja se mi je zdela čudežna, velikost pa me je osupljala kakor Kolizej. Vsak dan sem prihajal gledat gradnjo, občudoval sem gladkost dela, tekal po lesenih stopnicah, na odrih sem se počutil kot udeleženec čudovitega jutrišnjega prizora, zavidal sem celo deskam, ki bojo gotovo videle napad.

Kaj če bi se neopazno skril v Poletnem parku?! Tam je bil direndaj stoterih orkestrov, polje, ki poganja v klasje bajonetov, izmenjava pehotnega in konjeniškega postroja, kot bi ne stale čete, temveč bi rasli ajda, rž, oves, ječmen. Skrivno premikanje med četami po notranjih odsekih! In še srebrne trobente, rogovi, babilon krikov, pavk in bobnov ... Gledati to kavalerijsko lavo!

Vselej se mi je zdelo, da se mora v Peterburgu nujno zgoditi nekaj nadvse razkošnega in slavnostnega.

Bil sem navdušen, ko so svetilke ovili s črnim krepom in nanje privezali črne trakove, ko so pokopavali prestolonaslednika. Vojaške menjave straže pri Aleksandrovem stebrišču, pogrebi generalov, »mimohod« so bile moje vsakodnevne zabave.

»Mimohodi« so tedaj rekli uličnim sprevodom carja in njegove družine. Izuril sem se v prepoznavanju teh zadev. Nekoč so pri Aničkovu, kakor brkati rdečkasti ščurki,

prilezli na dan stražniki iz dvorca: »Saj ni nič, gospodje. Razidite se, prosim. Vljudno prosimo ...« A že so hišniki z lesenimi lopatami posipali rumeni pesek, brki stražnikov so bili pobarvani, kakor grah se je po Karavanski ali Konjušnični razsula policija.

Zabavno je bilo nadlegovati policaje z vprašanji – kdo in kdaj se bo pripeljal, tega niso smeli nikoli povedati. Treba je reči, da sta me švig grbovne karete z zlatimi ptički na svetilkah ali angleških sani z mrežico, ki so jih vlekli dirjači, vselej razočarala. Kljub temu se mi je igrivi mimo-hod zdel kar zabaven.

Peterburška ulica je zbujala v meni hlepenje po gledanju, sama arhitektura mesta mi je vcepljala nekakšen otroški imperializem. Bledel sem o oklepih konjeniške garde in rimskih šlemih kavalerijskih gardistov, o srebrnih trobentah Preobraženskega orkestra, po majski paradi pa je bilo moje priljubljeno zadovoljstvo praznik konjeniške garde na Gospodovo oznanjenje.

Spominjam se tudi splavitve oklepnika Osljab, kakor grozanska morska gosenica je zdrsnil v vodo, pa žerjavov in reber na doku.

Vsa ta kopica vojaščine in celo nekakšne policijske estetike je pristajala kakšnemu sinku poveljnika korpusa z ustreznim družinskim izročilom, zelo slabo pa se je povezovala s kuhinjskim otrokom iz malomeščanskega stanovanja, z očetovim kabinetom, smrdečim po kožah, usnju in telečjem boksu, z judovskimi poslovnimi pogovori.

Upori in Francozinje

Dnevi študentskih protestov pri Kazanski stolnici so bili vselej vnaprej znani. Vsaka družina je imela študenta informatorja. Dogajalo se je, da je te proteste, resda v spoštljivi razdalji, hodila gledat množica zijal: otroci z varuškami, mamice in tetke, ki niso mogle zadržati doma svojih upornikov, stari uradniki in vsakršni pohajači. Na dan napovedanega protesta so pločniki Nevskega valovili pod zbito množico gledalcev od Vrtne do Aničkovega mostu. Vsa ta truma se je bala preveč približati Kazanski stolnici. Policija se je skrivala po dvoriščih, na primer na dvorišču Jekaterinine cerkve. Na Kazanskem trgu je bilo sorazmerno prazno, gor in dol so hodile majhne skupinice študentov in pravih delavcev, na te so kazali s prsti. Na lepem se je od Kazanskega trga zaslišalo zateglo, naraščajoče zavijanje, nekaj kot neutihljiv »uu« ali »uii«, ki je prehajalo v strašansko tuljenje, vse bliže in bliže. Tedaj so se gledalci zamajali, trumo so teptali konji. »Kozaki, kozaki,« se je razleglo kakor strela, hitreje kot so drevili sami kozaki. »Protestnike« v ožjem pomenu so obkolili in jih odpeljali v Mihajlovsko manežo, Nevski pa je opustel, kot bi ga počistili z metlo.

Temne trume ljudi na ulicah so bile moj prvi zavedni in živi vtis. Imel sem natanko tri leta. Teklo je leto štiriindevetdeseto, peljali so me iz Pavlovska v Peterburg, da bi šli gledat pogreb Aleksandra III. Na Nevskem, nekje nasproti Nikolajeve ulice, so najeli sobo v opremljeni hiši, v četrtem nadstropju. Na predvečer sem splezal na okensko polico in videl: ulica se črni od ljudi, vprašal sem: »Kdaj bojo prišli?« Rekli so mi: »Jutri.« Presenetilo me je, da so te človeške trume vso noč prebedele na ulici. Celo smrt se

mi je prvič prikazala v docela nenaravno razkošni, paradni podobi. Enkrat sem šel z varuško in mamó po Mojki mimo čokoladaste stavbe italijanskega poslaništva. Na lepem so se vrata odprla in ljudi so brez zadržkov spustili noter, tam je dišalo po smoli, kadilu in nečem sladkobnem in prijetnem. Črn žamet je dušil vhod in stene, obložene s srebrom in tropskim rastlinjem; zelo visoko je ležal balzamirani italijanski poslanik. Kaj sem imel opraviti z vsem tem? Ne vem, a to so bili močni in živi vtisi, spominjam se jih še dandanes.

Običajno življenje mesta je bilo siromašno in enolično. Vsak dan okoli petih sem šel na sprehod po Veliki morški – od Grahove do slavoloka Glavnega štaba. Vse, kar je bilo v mestu praznega in zloščenega, se je počasi premikalo tja in nazaj po pločnikih, se klanjalo in nasmihalo: žvenkljanje ostrog, francoska in angleška govorica, živa razstava iz angleške trgovine in jahalnega kluba. Sem so vzgojiteljice in guvernante, mladostne Francozinje, vodile otroke: da bi vzdihovale in se primerjale z Elizejskimi poljanami.

Zame so najeli toliko Francozinj, da so se vse njihove poteze zlile v eno samo portretno liso. Kakor se mi je zdelo, so se vse te Francozinje in Švicarke spričo pesmic, lepopisja, beril in vaj same pootročile. V središču pogleda na svet, popačenega od beril, je stala postava velikega cesarja Napoleona in vojna iz leta 1812, sledila je Devica Orleanska (neka Švicarka je bila sicer kalvinistka), in naj sem se še tako trudil, ker sem bil radoveden, slišati od njih kaj o Franciji, se mi ni posrečilo izvedeti nič razen tega, da je čudovita. Francozinje so cenile spretnost gostobesednega in hitrega govorjenja, Švicarke pa znanje pesmic, med katerimi je bila glavna »pesmica o Malbruku«. Ta revna dekleta so bila prevzeta od občudovanja velikih ljudi:

Hugoja, Lamartina, Napoleona in Molièra ... Ob nedeljah so jih pustili k maši, znanstev si niso smele privoščiti.

Nekje v Île-de-Franceu: vinski sodi, bele ceste, topoli; vinogradnik se je s hčerami odpeljal k babici v Rouen. Ko se je vrnil – je bilo vse scellé,* preše in kadi v pečatih, na vratih in kletih pečatni vosek. Upravnik je poskušal utajiti pred davkarji nekaj veder mladega vina. Odkrili so ga. Družina je bila uničena. Velikanska kazen – rezultat pa je bil ta, da so kruti francoski zakoni meni dali vzgojiteljico.

Kaj so me brigala ta gardna praznovanja, enolično lepoticje pehotnih vojsk in konj, bataljoni s kamnitimi obrazi, ki so z votlim korakom korakali po Milijonski, sivi od granita in marmorja?

Ves skladni privid Peterburga je bil le sanja, bleščec pokrov, poveznjen nad breznom, vsenaokoli pa se je širil kaos judovstva, ne domovina, ne dom, ne očetnjava, marveč pravi kaos, neznani mir trebuha, od koder sem prišel, ki sem se ga bal, o katerem sem nejasno ugibal – in bežal pred njim, nenehno bežal.

Judovski kaos je silil skozi vse razpoke kamnitega peterburškega stanovanja, grozil z uničenjem, s kapo v sobi podeželskega gosta, s kljukicami tiskanih črk iz neprebranih knjig Geneze, puščenih v prahu na knjižni polici v omari, pod Goethejem in Schillerjem, z drobcu črno-rumenega obreda.

Krepko rdečelično rusko leto se je obračalo po kalendarju s pobarvanimi jajci, smrečicami, jeklenimi finskimi drsalkami, decembrom, kočijaži in dačami. Zraven pa se je motal privid – novo leto v septembru in žalostni tuji prazniki, ki so rezali sluh z rezkimi imeni: roš hašana in jom kipur.

* Zapečateno (*op. prev.*).

Knjižna omara

Kot kanec pižma napolni celo hišo, tako najmanjši vpliv judovstva zavzame celo življenje. O, kako močan duh je to! Saj sem moral opaziti, da v pravih judovskih hišah diši drugače kakor v arijskih. In diši ne le kuhinja, temveč ljudje, stvari in obleka. Še danes se spomnim, kako me je zajel ta osladen judovski vonj v leseni hiši na ulici k studencu, v nemški Rigi, pri dedku in babici. Že očetov domači kabinet ni bil podoben granitnemu raju mojih harmoničnih sprehodov, že ta me je vabil v tuj svet, mešanica njegove opreme in izbire stvari pa se je v moji zavesti trdno spojila. V prvi vrsti – obrtno narejen hrastov naslanjač z balalajko in rokavico brez prstov ter napisom na držaju »Počasi se daleč pride« – davek lažnemu ruskemu slogu Aleksandra III.; nato turški divan, založen z računovodskimi knjigami, katerih listi iz cigaretnega papirja so bili popisani z drobno gotsko pisavo nemških trgovskih pisem. Najprej sem mislil, da je očetovo delo to, da tiska svoja cigaretna pisma, tako da privija prešo kopirnega stroja. Še danes mi vse to diši po jarmu in garanju – vsepovsod navzoči smrad strojene kože, tacaste kožice usnja, razgrnjene po tleh, in kakor prsti živi izrastki irhovine –, vse to in še meščanska pisalna miza z marmornim koledarčkom lebdi v tobačnem dimu in je prekajeno z usnjem. V izsušeni opremi trgovske sobe pa je steklena knjižna omara, zagrnjena z zelenim taftom. O tej shrambi knjig bi rad kaj povedal. Knjižna omara iz zgodnjega otroštva je človekova sopotnica za vse življenje. Razporeditev njenih polic, izbor knjig, barva platnic so kot cvet, vrhunec, stanje same svetovne književnosti. Kajti tiste knjige, ki niso stale v prvi omari, se ne bojo nikoli prerinile v svetovno književnost, v veseljstvo.

Hočeš nočeš je v prvi knjižni omari vsaka knjiga klasična, ven ne moreš vreči niti enih platnic.

Ta čudna majhna knjižnica se ni po naključju nalagala desetine let kakor geološke plasti. Očetovo in materino se v njej ni mešalo, temveč je bilo ločeno, v povprečju je bila ta majhna omara zgodovina duhovnih prizadevanj celega rodu, poskus vbrizgavanja tuje krvi vanj.

Spodnje police se spominjam vselej v neredu: knjige niso stale druga zraven druge, temveč so ležale kakor ruševine: rdečkasti petzvezkovniki z raztrgano vezavo, ruska zgodovina Judov, napisana v nerodnem in plahem jeziku talmudista, ki govori rusko. To je bil judovski kaos, vržen v prah. Tukaj se je hitro znašel tudi moj starojudovski abecednik, iz katerega se nisem naučil abecede. V navalu nacionalnega kesanja so mi namreč najeli pravega judovskega učitelja. Prišel je iz Tržne ulice in me poučeval, ne da bi snel kapo, zato sem se počutil mučno. Naučena ruska govorica je zvenela ponarejeno. Judovski abecednik je na različne načine – z muco, s knjigo, z vedrom, s škropilnico – prikazoval sličice enega in istega dečka v čepici z nadvse žalostnim in odraslim obrazom. V tem dečku nisem prepoznal sebe in sem se z vsem bitjem upiral knjigi in znanju. Nekaj pa je bilo v tem učitelju osupljivo, četudi se je zdelo nenaravno – čut za judovski narodni ponos. Govoril je o Judih kakor Francozinja o Hugoju in Napoleonu. Jaz pa sem vedel, da prikrije svoj ponos, ko stopi na ulico, zato mu nisem verjel.

Nad judovskimi razvalinami se je začel knjižni red, tu so bili Nemci: Schiller, Goethe, Kerner in Shakespeare v nemščini – stare izdaje iz Leipziga in Tübingena, debele in pritlikavke v rdeče potiskanih vezavah, z drobnim tiskom, namenjenim mladeniški ostrovidnosti, z mehкими risbami, malce podobnimi antičnim: ženske z razpušeni-

mi lasmi vijejo roke, svetilka je narisana kakor svetilnik, jezdec z visokimi čeli, vinjete pa vinski grozdi. Oče se je kakor samouk iz goščav talmuda prebijal v germanski svet.

Še više so stale materine ruske knjige – Puškin v izdaji Isakova – iz šestinsedemdesetega leta. Še danes mislim, da je to čudovita izdaja, bolj mi je všeč od akademske. Nič nima odvečnega: pisave so vitke, stolpci verzov tečejo svobodno kakor vojaki v letečih bataljonih, vodijo pa jih, kakor vojskovodje, pametna, razločna leta, vključno s sedemintridesetim. Puškinova barva? Vsaka barva je nalključna – kakšno barvo naj izberemo k žuborenju besed? Uh, idiotska barvna abeceda Rimbauda ...!

Moj isakovski Puškin je bil v kuti nikakršne barve, v gimnazijski platneni vezavi, v črno-rjavi obledeli kuti, s prsteno-peščenicim odenkom; ni se bal ne madežev, ne črnila, ne ognja in ne petroleja. Črna peščena kuta je četrto stoletja zvedavo vpijala vse – zelo razločno čutim vsakdanjo duhovno lepoto, skoraj telesno prelest mojega materskega Puškina. Na njem je z rdečilom napisano: »Učenki 3. razreda za prizadevnost«. Z isakovskim Puškinom je povezana zgodba o idealnih učiteljih in učiteljicah z jetično rdečico in luknjastimi čevlji: osemdeseta leta v Vilnu. Mati in zlasti babica sta besedo »intelektualec« izgovarjali s ponosom. Vezava Lermontova je bila zeleno-modra in nekako vojaška, ni bil zaman huzar. Nikdar ga nisem imel za brata ali sorodnika Puškina. Goetheja in Schillerja pa sem imel za dvojčka. V obeh sem prepoznal tujost in ju zavestno ločeval. Po sedemintridesetem letu so tako verzi kot kri žuboreli drugače.

Kaj pa Turgenjev in Dostojevski? To je priloga k *Njivi*. Na zunaj sta enaka, kakor brata. Kartonska vezava, prevlečena s filmom. Na Dostojevskem je ležala prepoved,

kakor grobna plošča, o njem so govorili, da je »težak«; Turgenjev pa je bil v celoti dovoljen in odkrit v Baden-Badnu, s *Pomladnim vodami* in v lenobnih pomenkih. Jaz pa sem vedel, da tako mirnega življenja, kot je pri Turgenjevu, ni več in ga nikjer ni bilo.

Hočete ključ dobe, knjigo, ki je razpadala od dotikov, knjigo, ki ni hotela umreti za nobeno ceno in je ležala v ozki krsti devetdesetih let kakor živa, knjigo, katere listi so prehitro orumeneli, bodisi od branja, sonca ali dačnih klopč, knjigo, katere prva stran kaže poteze mladeniča z navdihnjeno pričesko, poteze, ki so postale simbol? Ko se zaziram v obraz večnega mladeniča Nadsona, se hkrati čudim resnični ognjevitosti teh potez in njihovi popolni neizraznosti, skorajda leseni preprostosti. Ni mar taka cela knjiga? Ni taka doba? Pošlji ga v Nizzo, pokaži mu Sredozemsko morje – nenehno bo opeval svoj ideal in trpeči rod, morda bo dodal le galeba in greben valov. Ne posmehujte se nadsonovstvu – to je uganka ruske kulture in pravzaprav njen nerazumljeni glas, kajti mi ne razumemo in ne slišimo tako, kot so razumevali in slišali oni. Kdo je to – ta leseni menih z neizrazitimi potezami večnega mladeniča, ta navdihnjeni malik učeče se mladine, posebej učeče se mladine, se pravi izbranih ljudi v nekem desetletju, ta prerok gimnazijskih večerov? Kolikokrat sem, potem ko sem že vedel, da je Nadson slab, vendarle prebiral njegovo knjigo in poskušal zaslišati njen glas, kakor ga je slišala generacija, potem ko sem odvrigel pesniško oholost sedanjosti in zamero zaradi neznanja tega mladeniča minulosti. Pri tem so mi veliko pomagali Nadsonovi dnevnik in pisma: ves čas – literarno garanje, sveče, ploskanje, žareči obrazi; krog generacije, v sredi pa oltar – mizica bralca s kozarcem vode. Kakor poletni mrčes pod razbeljenim steklom svetilke se je vsa generacija ožgala in

z gorela v ognju literarnih slavij z girlandami alegoričnih vrtnic, pri čemer so shodi imeli naravo kulta in žrtvovanja za celoten rod. Tja je hodil tisti, ki je želel deliti usodo vsega rodu do bridkega konca – ošabneži s Turgenjevom in Fetom so stali ob strani. Pravzaprav je vsa velika ruska književnost obrnila hrbet temu jetičnemu rodu z njegovim idealom in Baalom. Kaj mu je preostalo? – Papirnate rože, sveče gimnazijskih večerov in Rubinštejnovе barkarole. Osemdeseta leta v Vilnu, kot jih pozna mati. Vseповsod le eno: šestnajstletna dekleta so poskušala brati Stuarda Milla, naokoli so tavale svetle osebnice z neizrazitimi potezami, z obilno rabo pedala, zamirajoč ob *pianu*, so na javnih večerih igrale nove skladbe levjega Antona. V resnici pa se je dogajalo tole: inteligenca z Bucklom in Rubinštejnomo, ki so jo vodile svetle osebnosti v sveti norosti, ne da bi našle pot, se je odločno zasukala k samosežigu. Kakor visoke osmoljene bakle so goreli za narod narodovoljci s Sofjo Perovsko in Željabovom, in vsi ti, vsa podeželska Rusija in »uččea se mladina«, so sočutno tleli – niti en sam zelen listič ni smel ostati.

Kakšno sirotno življenje, kakšna uboga pisma, kakšne čisto nič smešne šale in parodije! V družinskem albumu so mi kazali dagerotip strica Miše, melanholika z mehkimi in bolnimi potezami, in rekli, da se mu ni preprosto zmešalo, temveč je »zgorel«; tako se je govorilo v jeziku rodu. Tako so govorili tudi o Garšinu, številne smrti so potekale po enakem obredu.

Semjon Afanasjevič Vengerov, moj sorodnik po materi (družina iz Vilna in gimnazijski spomini), ni razumel ruske literature in se je službeno ukvarjal s Puškinom – vendar »to« je razumel. »Temu« je pravil: junaški značaj ruske književnosti. S tem junaškim značajem je bil res dober, ko je motovilil po Zagorodnem iz stanovanja v kartoteko,

viseč na komolcu ostarele žene, in se nasmihal v dremavo, mravljinčjo brado!

Finska

Rdečkasta omara z zeleno zavesico in naslanjač – »Počasi se daleč pride« – sta se pogosto selila iz stanovanja v stanovanje. Stala sta v Maksimilijanovi uličici, kjer se je na koncu streli podobnega Voznesenskega videl zdolgočaseni Nikolaj, pa na Oficirski, blizu *Življenja za carja*, nad Ejlersovo cvetličarno, in na Zagorodnem. Pozimi, za božič – Finska, Viborg, pa dača v Teriokih. V Teriokih je pesek, brinje, lesene brvi, pasje utice kopalnic z izrezljanimi srci in zarezami s številom kopanj, in peterburškemu srcu blizek domači tujec, hladni Finec, ljubitelj kresnih ognjev in medvedje polke na trati Narodnega doma, neobrit in zelenook, kot mu je rekel Blok. S Finsko je dihal predrevolucijski Peterburg, od Vladimirja Solovjova do Bloka, v dlaneh je presipal njen pesek in si stresal na granično čelo lahek finski snegec, v težkih blodnjah pa poslušal kraguljce nizkoraslih finskih kobilic. Vselej sem nejasno čutil poseben pomen Finske za Peterburžane, sem so se vozili, da bi domislili tisto, česar ni bilo mogoče premisliti v Peterburgu, potem ko so si čisto na obrvi potlačili nizko snežno nebo in zaspali v majhnih hotelčkih, kjer je v vrčih stala ledena voda. Tudi jaz sem imel rad deželo, kjer so vse ženske brezhibne perice, izvoščki pa podobni senatorjem.

Poletja v Teriokih so bila otroški prazniki. Kako je bilo vse bedasto, če se spomniš! Drobni gimnazijci in kadeti v oprijetih suknjicah, ki so se sprehajali z dolginastimi dekleti, so plesali pas-de-quatre in pas-de-patinir, salonska